

УДК 342.7

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНІ

Ігор ПИРОГА,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано зміст понять «прожитковий мінімум» і «мінімальна заробітна плата» в контексті забезпечення прав і свобод, гарантованих громадянам Конституцією України. Запропоновано нове визначення цих понять через призму забезпечення мінімальних соціальних гарантій держави та їх імплементація в законодавстві. Сформульовано зміни до законів, які визначають зміст понять «прожитковий мінімум», «заробітна плата», «мінімальна заробітна плата» та гарантії забезпечення цих виплат. Обґрунтовано оптимальне співвідношення між прожитковим мінімумом і мінімальною заробітною платою на підставі індексу людського розвитку, Законів України та Конвенції МОП № 102.

Ключові слова: право на житло, соціальний захист, достатній життєвий рівень, свободи, конституційні гарантії, мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум

CONSTITUTIONAL GUARANTEES OF SOCIAL STANDARDS IN UKRAINE

Ihor PYROHA,

Candidate of Law Sciences,
Doctoral Candidate of the Chair of Constitutional Law and Comparative Law
of Uzhhorod National University

SUMMARY

The article analyzes the meaning of the concepts of subsistence minimum and minimum wages in the context of ensuring the rights and freedoms guaranteed to citizens by the Constitution of Ukraine. A new definition of these concepts is proposed due to the prism of ensuring the minimum social guarantees of the state and their implementation in the legislation. The amendments to laws that define the meaning of the concepts of living wage, wages, minimum wages and guarantees of its provision are formulated. The optimal correlation between the subsistence minimum and the minimum wage based on the Human Development Index, the Law of Ukraine and the ILO Convention No. 102 were substantiated.

Key words: right to housing, social protection, adequate standard of living, freedom, constitutional guarantees, minimum wage, subsistence minimum.

REZUMAT

Articolul analizează conținutul conceptelor de „salarizare în viață” și „salarium minim” în contextul asigurării drepturilor și libertăților garantate cetățenilor de către Constituția Ucrainei. O nouă definiție a acestor concepte este propusă prin prisma asigurării garanțiilor sociale minime de stat și a implementării acestora în legislație. Modificările se fac în legile care definesc conținutul noțiunilor de „minim de existență”, „salarii”, „salarii minime” și garanții pentru asigurarea acestuia. Se justifică echilibrul optim dintre minimul de subzistență și salariul minim pe baza Indicele Dezvoltării Umane, Legii Ucrainei și Convenției OIM nr. 102.

Cuvinte cheie: dreptul la locuință, protecția socială, un standard de viață adecvat, libertatea, garanțiile constituționale, salariul minim, minimul de existență.

Постановка проблеми. Основний Закон України, проголосивши Україну соціальною, правовою державою, визначив зміст і спрямованість діяльності держави, зокрема її обов'язок щодо утвердження, забезпечення і гарантування прав і свобод людини (статті 1, 3) [10]. Згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки (частина четверта статті 13), що є основою для реалізації соціальних прав громадян, на соціальний захист та достатній життєвий рівень. Відповідно до Основного Закону України: «кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» (стаття 48), «пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» (частина третя статті 46). Положення цих статей Основного Закону України конкретизують конституційне визначення України як соціальної держави, що передбачає участь суспільства в

утриманні тих осіб, які через непрацездатність або з інших незалежних від них причин не мають достатніх засобів для існування [11].

Актуальність теми дослідження. Відповідно до Європейської Соціальної Хартії (переглянутої) [1] Україна визнає метою своєї політики, яку вона запроваджуватиме всіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися такі права та принципи: «<...> 4. Усі працівники мають право на справедливий винагорода, яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей; <...> 31. Кожна людина має право на житло».

Формально положення Конституції України відповідають положенням Європейської Соціальної хартії. Однак тлумачення понять «справедлива винагорода» і «достатній життєвий рівень для працівників і членів їх сімей» є надто специфічним. Ось як це виглядає на практиці в порівнянні з іншими країнами Європи:

За рівнем мінімальної заробітної плати Україна впритул наблизилася до бідніших країн Африки. Хоча з 1 січня 2017 р. номінальна мінімальна заробітна плата зросла у 2 рази (до 100 €), через подорожчання комунальних послуг, газу, електроенергії і товарів мінімального споживчого кошика рівень життя, який забезпечує подвоєна мінімальна заробітна плата, практично не змінився. Про це свідчить кількість отримувачів субсидій на оплату житлово-комунальних послуг. У січні 2017 року таких сімей було 7,5 млн – понад 50% сімей країни. Ще 1,5 млн сімей, за розрахунками міністерства, мали право на оформлення «невеликої субсидії», але не скористалися ним [12]. На початку року понад 60% сімей в Україні потребували субсидій на оплату житлово-комунальних послуг.

Щодо забезпечення права на житло, ні положення Конституції, ні ратифікація Європейської соціальної хартії урядом України не приймається до уваги як напрямок діяльності. Під «мінімальною зарплатою» можна розуміти будь-яку суму, яка виплачується працівнику. Однак ця цифра (навіть проголосована Верховною Радою України) не має ніякого значення, якщо не дано визначення поняття «прожитковий мінімум» і «мінімальна зарплата».

Метою і завданням статті є аналіз змісту понять «прожитковий мінімум» і «мінімальна заробітна плата» в контексті забезпечення прав і свобод, гарантованих громадянам Конституцією України, та пошук нового визначення цих понять через призму забезпечення мінімальних соціальних гарантій держави та їх імплементація в законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 р. № 1774-VIII в Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) та Законі України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. № 108/95-ВР викладено в новій редакції визначення поняття «мінімальна заробітна плата». Мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Мінімальна заробітна плата встановлюється одночасно в місячному та погодинному розмірах. Досі мінімальна зарплата визначалася як розмір зарплати за просту некваліфіковану працю, нижче якого не могла провадитися оплата. З нового року визначення «мінімалки» не містить прив'язки до некваліфікованої праці.

Мінімальна заробітна плата повинна визначатися на основі мінімальних соціальних стандартів, а не цифрою, визначеною голосуванням у залі Верховної Ради. Як нам видається, визначення мінімальної заробітної плати повинно забезпечити розгорнуте тлумачення змісту ст. 48 Конституції України, тобто визначення поняття «мінімальна

заробітна плата» повинно відповісти на питання: що розуміється під конституційними нормами забезпечити «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло».

Офіційне тлумачення поняття «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло» дано в Постанові КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 780 [13] (раніше діяла Постанова Кабінету міністрів України № 656 від 14 квітня 2000 р.) «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» (далі – споживчий кошик). Вартість цього набору визначила розмір мінімальної зарплати. Розмір мінімальної місячної зарплати 3200 грн встановлено Законом про Держбюджет 2017 р. (від 21.12.2016 р. № 1801-VIII). Закон України «Про оплату праці» доповнено статтею 31, якою визначено гарантії забезпечення мінімальної заробітної плати – розмір заробітної плати працівника за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати. Під час обчислення розміру заробітної плати працівника для забезпечення її мінімального розміру не враховуватимуться доплати за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я, за роботу в нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премії до святкових і ювілейних дат. Водночас надбавка за інтенсивність праці, використання в роботі іноземних мов можуть враховуватися.

Згодом з'ясувалося, що вартість товарів споживчого кошика насправді визначає розмір прожиткового мінімуму. В Законі України «Про прожитковий мінімум» № 966-XIV від 15.07.1999 р. він визначений так: «Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування (далі – набір продуктів харчування), а також мінімального набору непродовольчих товарів (далі – набір непродовольчих товарів) та мінімального набору послуг (далі – набір послуг), необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості» [3]. На виконання Постанови КМУ від 11 жовтня 2016 р. № 780 Мінсоцполітики видало Наказ № 178/147/31 від 03.02.2017 р. «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму» (раніше діяв Наказ № 109/95/157 від 17.05.2000 р. «Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які відносяться до основних соціальних і демографічних груп населення»).

У ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [4] дано визначення

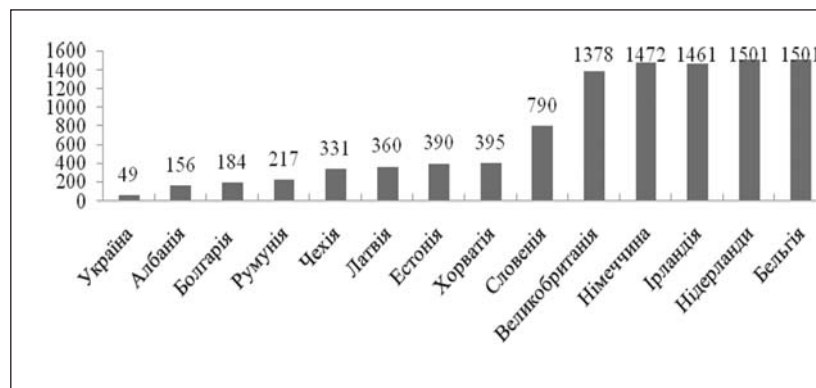

Рис. 1. Мінімальна заробітна плата у деяких Європейських країнах і Україні в 2015 р., євро [2]

поняття: «Прожитковий мінімум – вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості». Визначений так прожитковий мінімум дозволяє реалізувати конституційне право особи на життя (ст. 27 КУ). Виходячи з визначення прожиткового мінімуму, очевидно, що вартість споживчого кошика якраз і визначає розмір прожиткового мінімуму.

Оскільки вартість споживчого кошика станом на 01.01.17 р. дорівнює 3200 грн, то відповідно до роз'яснення Конституційного суду України від 22.05.2008 р. № 10-рп/2008 [5] прожитковий мінімум для працюючих осіб підлягає збільшенню на розмір податку на доходи фізичних осіб. Насправді ж в Україні справляється податок на доходи фізичних осіб за ставкою 18% незалежно від розміру зарплати. Тому мінімальна зарплата 3200 грн насправді є нижчою від прожиткового мінімуму на 18%. Рішення Конституційного суду жодного разу не було виконано. Не планується його виконання і у 2018 р.

У споживчому кошику відсутні затрати на купівлю або оренду житла. Напевно, визначаючи наповнення споживчого кошика, передбачалося, що особи, які отримують доходи в розмірі прожиткового мінімуму, вже мають житло. Це означає, що прожитковий мінімум може застосовуватися для визначення мінімального розміру пенсії (за промовчанням вважається, що до виходу на пенсію проблема забезпечення житлом уже вирішена для всіх пенсіонерів, і з пенсії не справляється податок на доходи фізичних осіб), але не може визначати мінімальний розмір заробітної плати. Ототожнюючи 82% прожиткового мінімуму і мінімальну зарплату, передбачається, що працівник, який отримує мінімальну зарплату, повинен жити на вулиці або держава має забезпечити йому соціальне житло.

Зобов'язання держави закріплено у статті 47 КУ: «Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду». Мінімальна зарплата позбавляє людину гарантованих конституцією прав, а державу – обов'язків створити належні умови: за мінімальну зарплату не можна ні побудувати, ні придбати, ні взяти житло в оренду.

Під час ототожнення 82% прожиткового мінімуму і мінімальної заробітної плати не береться до уваги сім'я, оскільки такий розмір оплати праці не може забезпечити «достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло». Фактично в законодавстві встановлюється заборона на створення сім'ї особами, які одержують мінімальну заробітну плату. Пунктом 2 статті 51 КУ передбачені обов'язки батьків і дітей: «Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків». Ні батьки, ні діти не можуть виконати ці зобов'язання, якщо вони працюватимуть за мінімальну зарплату. Такі сім'ї повинні одержувати доплату на дітей від держави, а діти – доплату (якщо йдеться про матеріальне забезпечення) для піклування про своїх батьків. Розмір доплат на кожну неповнолітню дитину має дорівнювати принаймні вартості товарів/послуг, включених до мінімального споживчого кошика для дітей відповідного віку. Причому така доплата повинна здійснюватися до досягнення дитиною повноліття. Доплата дітям із мінімальними доходами для піклування про батьків повинна дорівнювати різниці між прожитковим мінімумом для осіб, які втратили працездатність, і розміром отримуваної пенсії.

Йдеться про те, що сім'я, в якій працює двоє батьків, кожен з яких отримує мінімальну зарплату, повинна мати

можливість забезпечити прожитковий мінімум для кожного члена сім'ї. А мінімальна пенсія не повинна бути меншою за розмір прожиткового мінімуму.

З 14 стандартів соціальних норм, які використовують співробітники ООН під час розрахунку індексу людського розвитку (ІЛР) країн та аналізу й прогнозування соціально-політичної ситуації у тій чи іншій державі, є норма, яка визначає сумарний коефіцієнт народжуваності: кількість дітей, народжених кожною жінкою впродовж усього репродуктивного періоду 15–49 років, оптимальна величина якого має знаходитися на рівні 2,14–2,15. Слід брати до уваги, що для простого відтворення населення сумарний коефіцієнт народжуваності повинен бути не менше 2,2–2,3 дитини. Коефіцієнт 2,14–2,15 фактично і визначає нижню межу допустимого співвідношення між розміром мінімальної зарплати і прожитковим мінімумом. Сумарний коефіцієнт народжуваності передбачає, що мінімальна зарплата повинна дорівнювати не менше ніж 2,14 прожиткових мінімумів.

З іншого боку, співвідношення між мінімальною зарплатою і прожитковим мінімумом визначається законом «Про пенсійне забезпечення». До пенсійної реформи 2017 р. середній пенсійний стаж дорівнював 30 років, а коефіцієнт оцінки одного року стажу – 1,35. Добуток цих величин визначав частку заробітної плати, яка повинна виплачуватися у вигляді пенсії, тобто $1,35 \times 30 = 0,405$ або 40,5%. Показник 40% має соціальне й економічне обґрунтування. Соціальне обґрунтування полягає в тому, що людина не може адаптуватися до життя на пенсії, якщо її розмір нижчий за 40% від одержуваної зарплати до виходу на пенсію. Розмір пенсії 40% по відношенню до заробітної плати відповідає Конвенції МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» [6]. Застосування цієї норми в Україні мало певну специфіку. Для визначення розміру пенсії враховувалася заробітна плата, яку одержував працівник за три роки, що передували року виходу на пенсію. У разі двозначної інфляції такий метод обчислення розміру пенсії фактично означав зменшення реального розміру пенсії нижче 30% від розміру заробітної плати.

Економічне обґрунтування розміру пенсійних виплат у 40% полягає в тому, що якщо протягом 30 років людина здійснює відрахування до Пенсійного Фонду, то сплачених внесків повністю вистачає для виплат пенсії 40% від зарплати протягом 18 років (планова середня тривалість життя після виходу на пенсію). Реальна середня тривалість життя в Україні на 6,6 років менша і становить 71,4 роки (а не 78 років). Жінки в Україні живуть значно довше, ніж чоловіки. Середньостатистичний український чоловік живе 66,4 роки, а жінка – 76,3 роки (також менше 78 років). Різниця – майже десятиліття! У той час, як у розвинених європейських країнах ця різниця становить від 3 до 5 років [14].

Після реформи пенсійного забезпечення 2017 року і соціальними, і економічними стандартами знехтували. Страховий стаж підняли до 35 років (поступово), а коефіцієнт оцінки одного року стажу знизили до 1. У результаті розмір пенсії знизили до 35% від заробітної плати і одночасно збільшили мінімальний страховий стаж на 5 років у порівнянні із середнім стажем до реформи, що у 2,33 рази більше мінімального трудового стажу до реформи (15 років). Пенсійна реформа істотно звузила соціальні гарантії держави всупереч ст. 22 КУ, яка передбачає: «При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Ці 35% пенсії визначають розмір мінімальної заробітної плати рівним 2,86 прожитковим мінімумам.

Отже, мінімальні соціальні стандарти, передбачені міжнародними нормами, які схвалені в Україні, передбачають розмір мінімальної пенсії, що дорівнює вартості споживчого кошика (для осіб, які втратили працездатність), при

цьому розмір мінімальної зарплати повинен бути вищим у 2,11–2,86 разів від розміру прожиткового мінімуму. Вище цитована Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» передбачає це відношення рівним 2,5 разів. Щоправда, прожитковий мінімум передбачається також вищим.

Під час розрахунку ІЛР закладається мінімальний рівень погодинної заробітної плати – не менше 3 дол. США за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Відповідно до цієї норми мінімальна заробітна плата повинна дорівнювати приблизно 500 дол. США, а мінімальна пенсія – 200 дол. США за паритетом купівельної спроможності.

Бюджетом України на 2018 рік передбачений розмір мінімальної заробітної плати – 3723 грн. При цьому прожитковий мінімум для працездатних осіб з 1 січня – 1762 грн, з 1 липня – 1841 грн, а з 1 грудня – 1921 грн. Загалом, уряд правильно оцінює співвідношення між мінімальною заробітною платою і прожитковим мінімумом, проте його оцінка спирається не на соціальні стандарти, а на прості арифметичні розрахунки, які забезпечать бездефіцитність бюджету Пенсійного Фонду України (ПФУ). Відношення мінімальної зарплати до прожиткового мінімуму в бюджеті 2018 р. планується: з 1 січня – 2,11; з 1 липня – 2,02; з 1 грудня – 1,94. Однак зміст поняття «прожитковий мінімум» не ґрунтується на мінімальних соціальних стандартах. В основу стандартів соціального забезпечення покладається розмір прожиткового мінімуму, який визначається вартістю набору лише продуктів харчування, включених до мінімального споживчого кошика. Станом на серпень 2017 року вартість продуктового набору мінімального споживчого кошика становила 1026 грн [15]. Оскільки арифметичні розрахунки не враховують потреб на виплату комунальних послуг, доводиться запроваджувати субсидії для 60% сімей в Україні. «На кінець вересня 2017 р. вибрано 59 млрд. грн субсидій із 61,173 млрд. грн, закладених у бюджеті на 2017 рік. Тобто субсидії вибрані до початку опалювального сезону за три місяці до кінця 2017 року».

Стаття 3. Закону України «Про оплату праці» [7] так трактує поняття: «Мінімальна заробітна плата – це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці». Стаття 9 цього закону визначає умови визначення розміру мінімальної заробітної плати, зокрема: «Розмір мінімальної заробітної плати визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей, вартісної величини достатнього для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я, набору продуктів харчування, мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості, а також загального рівня середньої заробітної плати, продуктивності праці та рівня зайнятості».

Мінімальна заробітна плата встановлюється в розмірі, не нижчому від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

У статті 9 Закону України «Про оплату праці» формально враховано фактори, які впливають на розмір мінімальної заробітної плати і передбачені ст. 3 Конвенції МОП № 131 [8]. Одночасно відзначаємо деяку суперечливість абзаців першого і другого цієї статті: вимога закону про встановлення мінімальної заробітної плати, рівної прожитковому мінімуму, не відповідає змісту першого абзацу, який передбачає врахування потреб працівника та його сім'ї. Прожитковий мінімум на одну особу не передбачає наявності сім'ї.

Якогось співвідношення між середньою і мінімальною зарплатою закон також не передбачає, що створює передумови для формування тіньового фонду оплати праці, з якого не справляється єдиний соціальний внесок і податок

на доходи фізичних осіб. З іншого боку, збільшується число осіб, які потребують соціального захисту. При такому рівні оплати праці соціального захисту державою потребують не лише особи, які мають право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, але й особи, які змушені існувати на підвищену вдвічі мінімальну заробітну плату 3200 грн. Прожитковий мінімум у 1600 грн, затверджений у розмірі половини вартості споживчого кошика, не дотягує до рівня фізіологічного мінімуму, оскільки не включає затрати на оплату основних послуг (комунальних, транспортних тощо). При таких соціальних стандартах дотацій на оплату житлово-комунальних послуг потребує 60% сімей в Україні. Очевидно, що наявний стан справ з оплатою праці і, як наслідок, розмірів пенсій явно ненормальний.

У виробництві і торгівлі недоліки в системі оплати праці виправляються елементарно – заробітна плата працівників формується із двох складових: офіційна заробітна плата на рівні мінімальної; додаткова заробітна плата в конвертах, розмір якої практично дорівнює офіційній зарплаті або й більший. Наслідком є тіньова економіка, розмір якої за різними оцінками складає близько 50% (1,1 трлн. грн у 2016 р.) [16]. Розміри тіньової економіки підтверджують висновки про те, що легальна заробітна плата у сфері виробництва/торгівлі складає менше половини реальних виплат. Це означає, що надходження до Пенсійного Фонду України можна доволі просто подвоїти.

Тіньова економіка створює три основні проблеми в державі:

1. Корупція у сфері державного супроводу господарської діяльності (податкові й митні органи, інші контролюючі органи). Приховати половину економіки можна лише в тому випадку, якщо купити право не сплачувати податки і збори. Частка тіньового сектора економіки в Україні красномовно свідчить про те, що купити право не виконувати закон дешевше, ніж його виконати;

2. Корупція у сфері державних закупівель товарів, робіт/послуг. Законодавство допускає примітивні способи розкрадання бюджетних коштів, а часто просто крадіжки з бюджету мільярдних сум;

3. Корупція в бюджетній сфері. Оскільки в бюджетній сфері значного тіньового фонду оплати праці практично немає, доплату на забезпечення мінімальних фізіологічних потреб можна одержати в обмін на різноманітні послуги (так звана побутова корупція).

Спроби вирішення трьох вищезазначених основних проблем виключно репресивними методами породжують четверту і п'яту основні проблеми:

4. Корупція у правоохоронних органах.

5. Корупція в судах.

Головна причина цих проблем – недоліки в законодавстві: надто низька частка оплати праці в доданій вартості та підвищена частка прибутків, зокрема й за рахунок тіньового сектора. Суть недоліків законодавства сформулював англійський публіцист XIX ст. Т. Дж. Даннінг, який привів наступні спостереження: «Капітал боїться відсутності прибутку або занадто маленькою прибутку, як природа боїться порожнечі. Але раз є в наявності достатній прибуток, капітал стає сміливим. Забезпечте 10 відсотків, і капітал згоден на всяке застосування, при 20 відсотках він стає жвавим, при 50 відсотках позитивно готовий зламати собі голову, при 100 відсотках він нехтує всіма людськими законами <...>». В Україні ситуація набагато сприятливіша, оскільки особливо прибутковим бізнесом є податкова сфера, яка забезпечує надприбутки при нульових затратах капіталу і праці.

Найпершим кроком на шляху вдосконалення законодавства є зміна підходів до визначення понять «заробітна плата» і «середня заробітна плата». У процесі еволюції зміст поняття «заробітна плата» зазнав істотних змін. Д. Рікардо розумів заробітну плату лише як грошовий вираз мінімуму засобів існування [9]. Сучасні автори трактують заробітну плату як засіб задоволення матеріальних і духовних потреб, як інструмент стимулювання до праці. Сьогодні найбільш поширеним можна вважати визначення заробітної плати, подане в Законі України «Про оплату праці»: «Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу». З таким визначенням погодитися важко. Заробітна плата не є винагородою. Це скоріше грошовий еквівалент, який виражає вклад особи в кінцевий результат, або дохід на фактор виробництва – праця. Кінцевим результатом є заново створена додана вартість. У статті 3 Закону України «Про оплату праці» слід визначити зміст поняття «заробітна плата» і «фонд оплати праці», виклавши їх у такій редакції:

Стаття 3. Заробітна плата

Заробітна плата – це частина фонду оплати праці, яка відображає персональний вклад працівника.

Фонд оплати праці – це дохід на фактор виробництва – праця (частина доданої вартості).

У статті 31 Закону України «Про оплату праці» необхідно визначити державні гарантії забезпечення мінімального розміру заробітної плати, виклавши її в такій редакції (замість абзацу 1 ввести нові абзаци 1 і 2):

Стаття 31. Мінімальна заробітна плата і гарантії її забезпечення

Мінімальний розмір заробітної плати працівника за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за 2,5 прожиткових мінімуми.

Мінімальна заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою оплати праці.

Пункт 2 стаття 5 Конвенції МОП № 117 «Про основні цілі та норми соціальної політики» визначає основні складові мінімального споживчого кошика, вартість якого дорівнює прожитковому мінімуму: «2. При встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні сімейні потреби працівників, як продукти харчування та їхня калорійність, забезпечення житлом, одяг, медичне обслуговування та освіта». Врахування цих вимог доцільно включити окремим пунктом ст. 9 Закону України «Про оплату праці», виклавши її в такій редакції:

Стаття 9. Прожитковий мінімум

Прожитковий мінімум визначається вартістю товарів/послуг, включених до споживчого кошика для працездатних осіб.

Споживчий кошик визначається з урахуванням потреб працівників та їх сімей і включає набір товарів/послуг, достатній для забезпечення нормального функціонування організму працездатної людини, збереження її здоров'я, набір продуктів харчування, мінімальний набір непродовольчих товарів та мінімальний набір послуг, у тому числі комунальних послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості (соціальний мінімум).

Гривневий еквівалент прожиткового мінімуму підлягає щоквартальній 100% індексації на рівень інфляції.

Оскільки в Україні практично відсутні механізми ціноутворення, будь-яка зміна соціальних стандартів (і не тільки) автоматично тягне за собою зростання цін. Якщо

ніякі механізми ціноутворення запроваджені не будуть, під час визначення гривневого еквіваленту прожиткового мінімуму в Бюджеті України на відповідний рік слід виходити з вартості товарів/послуг, включених до споживчого кошика.

У подальшому підвищення соціальних стандартів слід здійснювати виключно у спосіб, який передбачає доповнення мінімального споживчого кошика новими товарами/послугами і/або збільшенням норм споживання товарів/послуг, включених до кошика раніше. На першому етапі до мінімального споживчого кошика слід включити затрати на оплату житлово-комунальних послуг принаймні в межах сум, що виділяються сьогодні на субсидії. Прожитковий мінімум має зростати такими темпами, щоб упродовж року-двох забезпечити перехід до повної оплати комунальних послуг за рахунок власних коштів громадян.

Висновки. Виконання зобов'язань щодо забезпечення соціальних гарантій населення, передбачених Конституцією України і Конвенцією МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення», вимагає внесення змін до статей 3, 31 і 9 Закону України «Про оплату праці», які запропоновані у статті. Розмір прожиткового мінімуму пропонується визначити через вартість товарів/послуг, включених до споживчого кошика, і передбачити щоквартальну 100% індексацію на рівень інфляції. Соціальні стандарти запропоновано підвищувати виключно у спосіб, який передбачає доповнення споживчого кошика або новими товарами/послугами, або збільшенням норм споживання, раніше включених до споживчого кошика товарів/послуг. Мінімальна заробітна плата повинна дорівнювати 2,5 прожитковим мінімумам.

Список використаної літератури:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута). Страсбург, 3 травня 1996 року {Хартію ратифіковано із заявами Законом № 137-V від 14.09.2006}. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 43. С. 418.
2. Статівка Н.В., Надточій А.О. Причини та наслідки зниження рівня життя населення в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2016. № 1 (49). С. 1–9.
3. Щодо удосконалення Закону України «Про прожитковий мінімум». Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1642/>
4. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Відомості Верховної Ради України. 2000. № 48. С. 409.
5. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України № 10-рп/2008 від 22.05.2008 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-08>
6. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення № 993_011. Конвенцію ратифіковано із заявою Законом ВР № 1024-VIII від 16.03.2016 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/993_011/page2
7. Закон України «Про оплату праці» № 108/95-вр. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 17. С. 121. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/108/95-%D0%B2%D1%80>
8. Конвенція Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються. Конвенцію ратифіковано Законом N 2997-IV (2997-15) від 19.10.2005 р. Відомості Верховної Ради. 2006. № 2–3. С. 40.
9. Стиглер Дж. Рикардо и 93%-ная трудовая теория ценности. Вехи экономической мысли. Теория потребительского поведения и спроса / под ред. В.М. Гальперина. СПб.: Экономическая школа, 2000. Т. 3. С. 162–177.

10. Конституція України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12/paran54#n54/>

12. Все про нову субсидію: кому, скільки, за що, хто заплатить. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/10/24/630397/>

13. Потребительская корзина 2017 возмутила украинцев. URL: <https://styler.rbc.ua/rus/zhizn/potrebitelskaya-korzina-2017-vozmutila-ukraintsev-1478595409.html>

14. Фахівці запевняють, що тривалість життя в Україні зросла. URL: <http://expres.ua/news/2017/02/11/227551-fahivci-zapevnyayut-tryvalist-zhyttya-ukrayini-zroslo>

15. Як зростав у ціні продуктовий кошик українця. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/19/infografika/suspilstvo/yak-zrostav-czini-produktovuj-koshyk-ukrayincy>

16. Теневая экономика Украины стала третьей в мире по размерам. URL: <https://ru.tsn.ua/groshi/tenevaya-ekonomika-ukrainy-stala-tretye-v-mire-po-razmeram-smi-1024660.html>

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Пирого Ігор Степанович – кандидат юридичних наук, докторант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Pyroha Ihor Stepanovych – Candidate of Law Sciences, Doctoral Candidate of the Chair of Constitutional Law and Comparative Law of Uzhhorod National University

maksa7@meta.ua

